

2024-2025 Eğitim-Öğretim Yılı Din Felsefesi Vize Ödevi

Kur'an ile Filozofların Tasvir Ettiği Akıl Kavramı Aynı Şey Midir?

Giriş:

Bu çalışmada Kur'an'daki akıl kavramını ve filozofların tanımlamış oldukları akıl kavramını ayrı ayrı inceleyip akıl kavramının işlevi ve mahiyetine dair yaklaşımları benzerlikleri ve farklılıkları bakımından değerlendirilmiştir.

Akıl arapça'dan dilimize geçmiş bir kelimedir. Yunancada nous, latince rasio ve intellectus, İngilizce'de ise reason sözcükleri ile ifade edilmektedir. Türkçede akıl kelimesinin yanı sıra us ve zeka kelimeleri de kullanılmaktadır. Akıl sözcüğü sözlükte engellemek alıkoymak gibi anlamlara gelirken terim olarak ise varlığın hakikatini kavrayan önermeler kurup mukayeseler yapabilen yeti anlamına gelir. Genel anlamda ise akıl doğru ile yanlış, iyi ile kötüyü birbirinden ayırt etme yetisi olarak tanımlanır.

Hem Kur'an hem de filozoflar akli veya akletme eylemini merkeze almışlardır. Kur'an daha çok pratik akla ve akletme fiiline dikkat çekerken filozoflar teorik akıl ve akletme fiiline dikkat çekerler.

Kur'an masa başında yazılmış akademik bir kitap değildir. Kur'an'ın amacı insanları akıllarını kullanmaya teşvik ederek iman etmelerini sağlamaktır. Dolayısıyla Kur'an aklın teorik boyutları ile ilgili bilgi vermez, daha çok iman ve itaat bağlamında aklın pratiği üzerinde durur. Yani kur'an muhataplarına “akletmez misiniz?” sorusunu yöneltirken vermek istediği mesaj şudur: Hala aklınızı kullanıp da iman etmeyecek misiniz?

Felsefi düşünme metotlarını esas alan filozoflar ise daha çok akıl kavramı ve akletme fiilinin teorik boyutları ile ilgilenmişlerdir. Örneğin akıl nedir, nasıl oluşur, nerededir, nasıl gelişir, nasıl çalışır gibi sorulara cevap aramışlardır.

1.) KUR'AN'DA TASVİR EDİLEN AKIL KAVRAMI VE AKLETME FİİLİN MAHİYETİ

1.1) Kur'an'a Göre Akıl Kavramının Mahiyeti

Kur'an'da akıl, fiil formatında gelmiştir. Taakkul, tefekkür, tedebbür, tezekkür, teşâür gibi sözcükler akletme fiili anlamında kullanılmaktadır. Kur'an'da akıl sözcüğü isim formatında kullanılmazken akıl kelimesinin eş anlamına gelen kalb, fuad, hicr, nüha, hayat, hüküm, basar, hilm, gibi kelimeler kullanılmıştır. Bu kavramları göz önünde bulundursak dahi Kur'an'da aklın mahiyeti, cevher mi araz mı olduğu, nasıl ve ne zaman oluştuğu, nasıl bir gelişim süreci izlediği, hangi ilke ve kurallara göre işlediği hakkında hiçbir bilgiye ulaşamıyoruz.

1.2) Kur'an'a Göre Aklın Mekânı ve Akletme Organı

Kur'an'da aklın ne olduğu açıklanmazken akletme fiilini gerçekleştirmekle görevli olan organlar hakkında bilgi verilmiştir. Kur'an anlama ve kavramı için üç organdan bahsetmektedir. Göz, kulak ve kalp... Göze “basar” yani görme sıfatını verirken kulağa

“semi” yani işletme sıfatını verir. Kalbe ise akletme işlevini atfeder. Kur'an duygu ve düşünceye bağlı fiilleri kalbe atfetmektedir. Bu anlamda görme ve işitmeye ait duyumsamalar, kalbin anlama, kavrama, düşünme ve çeşitli duygusal fiillerini besleme vasıtası olarak tasvir edilmektedir.

1.3) Kur'an'a Göre Akletme Fiilinin Mahiyeti ve Amacı

Kur'an düşünme, anlama ve kavrama anlamındaki akletme fiiline çokça değinmektedir. Kur'an akletme fiili ile neyi kastetmektedir? Kur'an'a göre hangi fiiller akla uygun hangileri aykırıdır? Diğer bir ifade ile akletme fiilinin vasıtaları olan kalp, gözler ve kulaklar hangi amaca hizmet etmelidir?

Kur'an ayetleri Mekke döneminde müminlerle birlikte daha çok müşriklerden, Medine'de ise ehli kitap ve münafıklardan oluşan muhataplarını Allah'a iman ve itaate sevk etmek için varlık aleminin varoluş ve düzenini gözlem yapmaya ve bunun üzerine düşünmeye teşvik etmektedir. Ayrıca geçmişte yaşamış ve Allah'a iman ile itaatten uzak durmuş kavimlerin başına gelenleri anlatan kıssalar aktarmakta, onlardan ders alınmasını istemekte, onlardan geriye kalan kalıntılardan ibret alınmasını teşvik etmektedir.

Kur'an'ın bahsettiği akla insanları Allah'a iman ve itaate sevk etme sorumluluğu yüklenmiştir. Kulaklar işittikleri ile gözler gördükleriyle kalp de görme ve işitme neticesinde elde ettiği bilgileri alarak tefekkür, tezekkür, tedebbür gibi eylemlerle Allah'a iman ve itaate hizmet etmelidir. Bu amaca hizmet eden eylemler akli uygun ve doğru akletme fiilleridir bunun tam tersi ise akla uygun olmayan veya akletmeme fiilleridir. Bu amaca hizmet edip akli uygun şekilde kullanıp iman edenlere cennet nimetleri vaat edilirken aklını kullanmayıp iman etmeyenlere ise cehennem azabı vadedilmektedir. Netice olarak Kur'an'ın tasvir ettiği akletme fiili tamamen Allah'a iman, onun emir ve yasaklarına itaat merkezli daha çok uhrevi fayda ve zararı hesaba katan pratik bir akletme fiili olduğunu söyleyebiliriz. İşte bu nedenle Kur'an sonucu iman ve itaat olmayan hiçbir fiili akletme olarak görmemektedir.

2) Felsefi Düşüncede Tasvir Edilen Akıl Kavramı ve Akletme Fiilinin Mahiyeti

Felsefi düşünce akıl kavramı ve akletme fiilini merkeze alan bir akletme etkinliği olarak kabul görülmektedir. Filozoflar üç tür akıldan bahsetmektedirler. Birincisi tanrının kendisidir. İkincisi faal akıldır. Üçüncüsü ise insanlarda bulunan insani akıllardır. Çalışmamızın bu kısmında söz konusu akıl türleri; ilgili düşünceyi ortaya koyan, sistemleştiren ve geliştiren düşünürler bağlamında ele alınacaktır.

2.1) Herakleitos'ta Akıl (Logos)

Herakleitos'un kullandığı logos kavramı genel olarak akıl şeklinde tercüme edilmektedir. Logos duyular üstü her şeye yön veren evrensel akıldır. Her şey Logos'a göre var olmaktadır. Her şey evrende hakim olan Logos'a uymak zorundadır.

Herakleitos'a göre aklı başında olanlar varlık alemindeki kozmosun farkında olurlar. Akla uygun konuşurlar ve herkesin ortak yararına olan yasaya uyarlar. Çünkü bütün insani yasalar, tanrısal yasadandır. Bu tanrısal yasa her şeyin üstesinden gelir, her şey istediği gibi yönetir ve her şey yeter.

2.2) Anaksagoras'ta Akıl (Nous)

Anaksagoras'a göre Evren ezeli ve ebedidir. Ancak başlangıçta her şey kaos halindeydi. Nous'un ilk hareketi ile kaos halindeki evren önce ayrıştı, sonra farklı varlıkları meydana getirecek şekilde birleşti, yani kozmos haline geldi. Nous sınırsızdır, kendi başınadır, kendi kendini yönetir, hiçbir şeyle karışmaz.

2.3) Platon'da Akıl

Platon tanrıyı ezeli, ebedi ve değişmez varlıklar olan ideaların en üstünde yer alan iyi İdea olarak tasvir etmektedir. Bununla birlikte ideaları örnek alarak kaos halindeki evrene düzen verip onu kozmos haline getiren Tanrı'dan sonraki akli bir ilkedendir bahsetmektedir. Platona göre tanrı bedeni yaratırken içine ruh, ruhun içine de akıllı yerleştirmiştir. Dolayısıyla varlığın hakikatini kavrama aracı olan akıl, ölümsüz olan ruhun bir yetisidir. Platon bu düşüncesi ile felsefe tarihinde ruh ve akıl teorilerinin temelini oluşturan ilk kişi olmuştur.

2.4) Aristoteles ve Takipçilerinde Akıl

Akıl tavırlarını sistemleştiren İlk filozof olarak bilinen Aristoteles bir yandan tanrıyı salt akıl olarak tasvir etmiş, diğer yandan göksel akıllardan insan aklını aktif eden faal akıldan ve insani tikel akıllardan bahsetmiştir. İnsani akıl da bir yandan bilkuvve ve bilfiil akıl olarak diğer yandan teorik ve pratik akıl olarak tasvir etmiştir.

2.4.1) Salt Akıl: Tanrı

Aristoteles tanrıyı madde ile hiçbir alakası bulunmayan ve hareket etmeyen muharrik, kendi kendine düşünen akıl, içinde kuvve barındırmayan salt fiil olarak tasvir etmektedir. Ona göre tanrı yaşamı, kendi üzerine yani akıl üzerine akletmektedir. Onun kendi kendini düşünmesi veya akletmesi eylemine bağlı olarak kaos halindeki varlık Alemi harekete geçmiş ve kaostan kozmos'a dönüşmüştür.

2.4.2) Göksel Akıllar

Varlık alemini ay altı ve ay üstü olmak üzere iki kısım olarak tasavvur eden Aristoteles'e göre ay üstü alem, sabit yıldızlar alanı, güneş, ay ve diğer beş gezegen ile onların içinde hareket ettikleri dairevi kürelerden oluşmaktadır.

2.4.3) Faal Akıl

Aristoteles insan nefsinde bir kuvve halinde bulunan aklın tam olarak bilfiil haline gelebilmesi yani tam yetkinliğe ulaşabilmesi için etkin akla ihtiyaç olduğunu iddia

etmektedir. Ona göre etkin akıl varlık bakımından müstakildir, her türlü karışımdan özellikten ve etkilenimden uzaktır. Sürekli aktiftir. Yani akledendir. Ezeli ve ebedidir.

2.4.5) Tikel İnsani Akıllar

Aristoteles insani aklı, insani nefsin bir yetisi olarak tasavvur etmektedir. Ancak insan hakkında bir yandan bir kuvve ve bilfiil, diğer yandan teorik ve pratik olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Ayrıca bilkuvve aklı bilfiil hale getiren insan nefsi dışında bir akıldan bahsetmektedir. Ona göre var olan her şey bir amaca doğru hareket etmektedir. Varlık amacına ulaşan kendini gerçekleştirmiş, bir bakıma kemale ermiş sayılır. Dolayısıyla henüz varlık amacına ulaşmayan bilkuvve halindedir. Amacına ulaşan kuvveden fiile çıkmış yani bilfiil hale gelmiş sayılır.

2.) Kur'an ile Filozofların Akıl Kavramının Mahiyeti Hakkındaki Yaklaşımlarının Mukayeseli Değerlendirmesi

Kur'an ile filozofların akıl kavramı hakkındaki tasavvurları arasında bazı benzerlikler olmakla birlikte birtakım farklılıklar da dikkat çekmektedir. Kur'an aklın mahiyeti yerine onun Allah'a iman ve itaat yönüne odaklanmaktadır. Filozoflar ise aklın mahiyeti, türleri, oluşum ve gelişim süreçleri ile genel anlamda fonksiyonları üzerine yoğunlaşmaktadır. Filozofların bir kısmı aynı zamanda bu teoloji ile ilgilenmeleri, aklı tanrı ve tanrısal düzenle ilişkilendirmeleri, bu durumu değiştirmemektedir. Zira onlar da esas itibarıyla akıl kavramı ve akletme fiili konusunda felsefi bir yaklaşım sergilemektedirler.

Kur'an'da akıl isim olarak yer almamakta dolayısıyla mahiyeti hakkında da bilgi yoktur. Kur'an insanın akletme yolları olarak görme ve işitmeye dayalı duyumsamaya, bunlarla birlikte kalp vasıtasıyla akletme fiiline değinmektedir. Kur'an akletme fiilini Allah'a atfetmez. Allah akıl sahibi veya akledendir demez. Kur'an'ın bu konudaki tutumuna karşılık genel anlamda filozofların tanrısı akleden , salt akıl ve akletmeye dayalı bir tanrıdır.

Kur'an özel anlamda aklın ne olduğuna nasıl çalıştığına nasıl bir sürece tabi olduğuna değinmez. Filozoflar ise bu konuların hepsini irdeler. Kur'an sadece görme işitme ve akdetme fiillerinin iman ve itaat bağlamında icra etmesi beklenen işlevlerine odaklanmaktadır.

Kur'an akletme organı olarak kalbi işaret eder. Filozoflarda ise bu konuda iki görüş ortaya konulmuştur. Hipokrat, Platon ve Galen ekolü, akletme fiilinin merkezinin beyin olduğunu, Aristoteles ve takipçileri ise bu merkezin kalp olduğunu savunmaktadır. İlk dönem İslam filozoflarından Kindi ise akletme fiilinin merkezinin beyin olduğunu savunmaktadır.

Sonuç

Kur'an'ın bahsettiği akıl kavramı dikkate alındığında Kur'an'ın amacının aklın mahiyetini açıklamak olmadığıdır. Kur'an'ın amacı akletme fiilinin icra etmesi gereken işlevine odaklanmaktadır.

Kur'an'da akıl kelimesi isim olarak geçmemektedir. Lakin akletme fiiline yoğun bir vurgu vardır. Kur'an insanın düşünme, anlama ve kavrama yetisi sayesinde hayvanlardan farklı olduğuna işaret etmektedir. Örneğin görme, işitme ve akletme yetisi vasıtasıyla vahyin hakikatini idrak etmeyenler, hayvanlara benzetilmekte hatta değer bakımından hayvanlardan daha düşük olarak nitelendirilmektedir.

Kur'an'ın bu tutumuna karşılık olarak filozoflar akıl kavramı ve akletme fiilinin mahiyeti üzerinde yoğunlaşmaktadırlar. Filozoflar öncelikle aklın mahiyetini ele almakta ardından aklın oluşum ve gelişim aşamaları bağlamında akıl türleri üzerine kafa yormaktadırlar. Bununla birlikte aklın fiillerini soyutlama, tasavvur, at ve tasdik, at olmak üzere teorik; temyiz ve tefrik olmak üzere pratik açılan iki türlü fiil ortaya koymaktadırlar.

Bu durum Kur'an ile filozofların akıl kavramını ve akletme fiilini ele alma amaç ve yöntemlerinin farklı olduğunu ortaya koymaktadır. Kur'an, akli bilimsel ve felsefi olarak ele almamaktadır. Kur'an toplumsal bilinç tarafından asgari seviyede de olsa mahiyeti bilinen akıl kavramı ve akletme fiilinin hizmet etmesi gereken işlevine odaklanmaktadır. Filozoflar ise aklın nasıl çalıştığını, mahiyetinin ne olduğunu izah etmek için uğraşmışlardır. Dolayısıyla bu iki yaklaşımın farklılıklarına dikkate alarak onlardan her birini kendi bağlamında değerlendirmek gerektiğini söyleyebiliriz.

Adı- Soyadı: Sezgin Karakaş

Sınıf/Şube: 4/A

Öğr. No: 221050107